

173

T 203

slip

Kleine
bijbel-
boekjes

Ten geleide

SCHRIFT 173

oktober 1997

verschijnt tweemaandelijks

uitgegeven door

Gooi en Sticht, Baarn / Kok, Kampen

redactie

Henk Bloem, Gerard van Broekhuizen, Bas van Iersel, Ruth van der Waall, Ellen van Wolde, Ron Pirson (redactiesecretaris)

adres redactie

Postbus 10288
5000 JG Tilburg

adres administratie

Gooi en Sticht
Postbus 133, 3740 AC Baarn
(035) 541 53 20

bestellingen uitsluitend schriftelijk

verzorging illustraties

Lambert van Gelder

abonnementsgelden

Nederland, Nederlandse Antillen

gewoon jaar-abonnement

f 45,00 / Bfr. 1075 (inclusief porto)

gebonden jaargang f 59,50 / Bfr. 1190 (plus porto)

bibliotheek-abonnement (abonnement plus

gebonden jaargang) f 93,25 / Bfr. 1810

losse nummers f 8,25 / Bfr. 160

overige landen

dezelfde prijzen als voor Nederland plus
f 12,- verpakings- en portotoeslag

kortingen

studenten: 20% bij rechtstreekse bestelling
en betaling

missionarissen: 20% bij rechtstreekse bestelling of via C.L.M.

betalingen

U ontvangt in het begin van het jaar een acceptgiro.

ISSN 0167-3114

In deze aflevering van *Schrift* staat een tiental kleine bijbelboekjes centraal. Het zijn veeleer geschriftjes, snippers, die amper de naam boek verdienen, maar die – juist omdat ze in de bijbel staan – toch bijbelboek heten.

Een voordeel van deze kleine boekjes is dat je er snel kennis van kunt nemen, hetgeen een stuk prettiger is dan je door een boek als Leviticus of Jeremia te moeten worstelen. Tegelijkertijd is deze beknoptheid een nadeel. Het bescheiden karakter van de werkjes maakt het de lezer bepaald niet gemakkelijk het boek in tijd en plaats te situeren, of te achterhalen welke de redenen tot het schrijven ervan waren. De bijdragen in dit nummer zullen vooral op deze laatste elementen ingaan.

Naast het aan de dag leggen van een historische en theologische interesse, zou men zich kunnen afvragen of de besproken bijbelboekjes behoren tot wat men 'klein maar fijn' noemt, of dat de geringe omvang eerder op iets onbeduidends wijst. Een van de hoogtepunten uit de Nederlandse literatuur is het boekje *De uitvreter* van de schrijver Nescio. Of een (of meer) van de hierna besproken boekjes tot de hoogtepunten uit de bijbelse canon moet worden gerekend, laat ik aan de lezer om te beoordelen.

Ron Pirson, redactiesecretaris

Inhoudsopgave

Floor Maeijer	Obadja: Stoom afblazen	139
Klaas Spronk	Nahum, een welsprekende trooster	143
Tamis Wever	Geworteld in een visioen	146
J. Vlaardingebroek	Dies irea dies illa. Over de prediking van Sefanja	150
Ron Pirson	De renovatie van de tempel volgens Haggai	154
Henk Bloem	Mijn bode – Maleachi	157
Bas van Iersel	Filemon, een a-viertje dat overloopt van vriendschap	160
Sjef van Tilborg	De huisgemeentes van de 'johanneische' gemeenschap	163
Freek Klijn	De brief van Judas	165
	Boekbesprekingen	167

Aan dit nummer werkten mee:

Henk Bloem is pastor in Leusden. Adres: Hamersveldseweg 138, 3833 GR Leusden.

Bas van Iersel is emeritus hoogleraar Nieuwe Testament aan de theologische faculteit van de Katholieke Universiteit Nijmegen. Adres: Sionshof 1b, 6525 EA Nijmegen.

A.F.J. Klijn is emeritus hoogleraar Oudchristelijke Letterkunde en uitlegging van het Nieuwe Testament aan de Rijksuniversiteit Groningen. Adres: Dilgtweg 18-A, 9751 NG Haren.

Floor Maeijer is werkzaam als freelance publicist. Recentelijk verscheen van zijn hand het boekje *Beeldige teksten*. Adres: De sikkel 96, 7335 KR Apeldoorn.

Ron Pirson is assistent in opleiding voor het Oude Testament aan de Theologische Faculteit Tilburg. Adres: Bachlaan 578, 5011 BM Tilburg.

Klaas Spronk is universitair docent Oude Testament aan de Vrije Universiteit te Amsterdam. Adres: Beethovenlaan 17, 4102 BM Culemborg.

Sjef van Tilborg is hoogleraar uitleg van het Nieuwe Testament aan de theologische faculteit van de Katholieke Universiteit Nijmegen. Adres: Burghardt van de Berghstraat 109, 6512 DH Nijmegen.

J. Vlaardingebroek is oudtestamenticus; hij is emeritus predikant van de Gereformeerde Kerk van Rotterdam-Charlois. Adres: Boergoensevliet 136, 3082 KX Rotterdam.

Tamis Wever is oud-docent Oude Testament en Hebreeuws aan de Katholieke Theologische Universiteit te Utrecht. Adres: Eerste Helmersstraat 81-4, 1054 DD Amsterdam.

Nahum, een welsprekende trooster

Een kleine twintig jaar geleden begon professor A.S. van der Woude het door hem geschreven themanummer van *Schrift* (nummer 59, september 1978) over de profeet Nahum aldus: 'Nahum is één van de minst bekende profeten van het Oude Testament en zijn boek één van de minst gelezen geschriften van de Bijbel. Maar dat niet alleen: Nahum is ook één van de minst gewaardeerde profeten van het Oude Testament en zijn boek één van de minst gewaardeerde boeken van de Bijbel. Nahum staat theologisch niet hoog aangeschreven. Hij is voor veel verklaarders het zorgenkind onder de canonieke profeten. (...) Is zijn boek niet bij vergissing in de Bijbel terechtgekomen?' (blz. 163).

Nu is het niet verbazingwekkend dat de profetie van Nahum bij veel lezers snel weerzin oproept. Zijn boodschap begint met 'de Here is een wreker' – tot drie keer toe – en in drie hoofdstukken beschrijft en bejubelt hij in geuren en kleuren de ondergang van de stad Nineve. Dat klinkt ons niet als muziek in de oren. En er lijkt veel te zeggen voor het oordeel van F. Maeijer (in zijn boek *Klein en fijn. Twaalf kleine profeten*, Baarn 1996, blz. 54). Hij noemt Nahum een 'kortzichtige visionair met een tamelijk nationalistische inslag.' Dan liever het verhaal van Jona over Gods hart dat groter is dan het kleinzielige menselijke oordeel. En hier wordt Nineve het vreselijke, door Nahum zo bloemrijk beschreven lot juist bespaard. Het boek Jona lijkt wel bedoeld als een correctie op de boodschap van Nahum. Jona wilde dezelfde boodschap brengen als Nahum en met hetzelfde gevolg. Hij spreekt ook met precies dezelfde woorden over de Here: 'U bent een genadige en barmhartige God, toegevend en rijk aan liefde, U hebt altijd berouw over onheil' (Jona 4,2). Zo sprak Nahum ook over de Here (Nahum 1,3), maar terwijl dit bij Nahum de inleiding is

voor het oordeel, noemt Jona het als de grond van de genade van de Here. Ook al kun je zo het boek Jona lezen als tegenhanger van de profetie

Klaas Spronk

van Nahum. Dat neemt niet weg dat Nahum zijn plaats gehouden heeft onder de profeten. Hopelijk zal duidelijk worden dat zijn woorden niet slechts bewaard zijn als iets dat achterhaald is, maar dat ze – integendeel – als een indrukwekkend, geïnspireerd profetisch getuigenis ook nu nog mensen in positieve zin kunnen raken, zoals uiteindelijk Van der Woude ook concludeerde.

Wie was Nahum en wanneer leefde hij?

Uit andere bronnen is niets bekend over een profeet met deze naam en evenmin over Elkos, de plaats waar hij volgens het opschrift vandaan kwam. Het enige historische aanknopingspunt is de vermelding in Nahum 3,8 van de val van de Egyptische stad No-Amon. Dat is een andere naam voor Thebe, tegenwoordig beter bekend als Luxor en Karnak. In 663 v.Chr. werd deze voormalige hoofdstad veroverd door de Assyrische koning Assurbanipal. Het markeert het hoogtepunt van Assyrië als wereldrijk. Nahum verbindt deze gebeurtenis met de val van de Assyrische hoofdstad Nineve. Die vond plaats, door toedoen van onder meer de Babyloniërs, in het jaar 612. Volgens veel uitleggers is de profetie pas daarna ontstaan en hebben we te maken met een reactie op deze ingrijpende gebeurtenis in de vorm van een nagebootste voorspelling. De tekst zelf geeft daarvoor echter geen aanleiding. De beschrijving van de komende gebeurtenissen is in algemene termen en lijkt vooral te zijn ge-

inspireerd door de stijl van Assyrische hofannalen. Ook daarin wordt bijvoorbeeld het Assyrische leger bij de verovering van een vijandelijke stad vergeleken met een verwoestende vloed (vgl. Nahum 2,7-8). Het meest voor de hand liggend is dus dat de profetie een reactie is op de gebeurtenissen in Egypte in 663: ook al lijkt Assyrië onoverwinnelijk, ooit zal het zelf het lot ondergaan dat het nu over anderen brengt. Voor Juda dat zucht onder het juk van Assyrië is dat een troostrijke gedachte. Het moet wel gevaarlijk zijn geweest om in die tijd zoiets in het openbaar te zeggen. Manasse, de koning van Juda, had zich immers onderworpen aan Assurbanipal en zou een dergelijke belediging van een 'bevriende' natie niet tolereren. We zouden daarom best wel eens te maken kunnen hebben met een schrijver die zich verborgen hield achter een pseudoniem. Bovendien lijkt het erop dat deze persoon niet ver af stond van het hof in Jeruzalem. Hij kende de Assyrische teksten, zoals die ook in Jeruzalem bewaard zullen zijn, met name in de vorm van verdragsteksten. Hij was ook vertrouwd met Psalmen zoals die klonken in de tempel. Misschien was hij wel een schrijver aan het hof, want hij beheerst zijn taal meesterlijk. Omdat hij anoniem wilde blijven verschool hij zich achter de naam Nahum. Dat betekent 'trooster'. Hij wil zijn volk immers bemoedigen. De keus voor dit pseudoniem wordt ook toegelicht door de opmerking dat voor het verwoeste Nineve geen troosters te vinden zullen zijn (3,7). Ook de naam van zijn woonplaats bevat een boodschap. Elkos betekent 'God is dreigend'. Het is een eerste aanduiding van het strenge oordeel dat volgt. In Jesaja 21,2 wordt hetzelfde woord gebruikt bij een soortgelijke aankondiging van een grote verwoesting.

De troostrijke boodschap

Op het eerste gezicht lijken de nadruk op de Here als wreker en de blijde boodschap van de komende vrede met elkaar in tegenspraak. Dat komt echter vooral door de doorgaans negatieve associaties die men heeft bij het woord wraak. Men is geneigd te denken aan spiralen van geweld zoals in het voormalige Joegoslavië. Maar men mag niet over het hoofd zien dat Nahum juist nadrukkelijk de Here noemt als wreker. Er is een wezenlijk verschil tussen de mens als wreker en God die als rechter het kwaad uitbant, zoals ook Paulus benadrukt in Romeinen 12,19, 'Mij komt de wraak toe, Ik zal het vergelden, spreekt de Here,' een citaat uit Deuteronomium 32,35. Bij God hoeft men niet te vrezen voor geweld dat alleen maar nieuw geweld oproept en zo de vrede in de weg staat. Dezelfde hoop wordt uitgesproken in Psalm 46,9-10: de Here brengt

verwoesting teweeg op aarde, om een einde te maken aan oorlogen, om de wapens stuk te maken. Nahum biedt zo tegenspel aan de nare gedachte dat onrecht van de machtigen ongestraft blijft. De harde realiteit is nu eenmaal dat de bozen niet altijd, zoals dat gebeurt in het boek Jona, tot bekering komen. Wie de macht in handen heeft laat zich niet zo snel ter verantwoording roepen.

Maar, zo kan men zich afvragen, moet Gods optreden als rechter nu met zoveel geweld gepaard gaan? Het antwoord daarop moet simpel luiden dat dit geweld niets anders is dan de door de Assyriërs over andere volken uitgestorte wrede daden die nu op henzelf terechtkomen. Het is als de profetie van Jezus: 'allen die naar het zwaard grijpen, zullen door het zwaard omkomen' (Matteüs 26,52). In het boek Nahum wordt dat extra duidelijk doordat de profeet voortdurend uit de eigen oorlogsverslagen van Assyrië lijkt te citeren. Als schrij-

ver aan het hof van één van de vazallen van Assyrië kende Nahum ze ongetwijfeld door en door. Ze waren bedoeld om de onderhorige volken te imponeren en te intimideren. Er was een profetische geest voor nodig om het tegendeel te bewerken.

De fraaie verpakking

De inspiratie van de schrijver die zichzelf de naam Nahum toedicht blijkt niet alleen uit de moed om in te gaan tegen de berusting in de overmacht van Assyrië, maar ook uit de manier waarop hij dat doet. Over weinig zijn de uitleggers van dit boek het eens, maar iedereen erkent het literaire meesterschap van de schrijver. In een vertaling komt dat slechts in beperkte mate uit de verf. Men ziet wel iets van de elkaar in hoog tempo afwisselende beelden, maar men moet Hebreeuws kennen om geraakt te worden door de vele alliteraties en het verrassende ritme in de tekst. Dat heeft allemaal te maken met het horen van de tekst. De schrijver had ook nog wat in petto voor de aandachtige lezer. Waarschijnlijk zullen de eerste lezers dit ook hebben opgepikt, maar in de loop der eeuwen ging die kennis verloren. Pas halverwege de vorige eeuw ontdekte een Duitse predikant weer dat er in het eerste hoofdstuk van het boek een acrostichon verscholen gaat. De beginletters van de versregels volgen het alfabet, zoals we dat ook tegenkomen bij sommige psalmen, bijvoorbeeld Psalm 9-10 en 25. In veel vertalingen wordt dat sindsdien ook in de kantlijn aangegeven. In Nahum 1 zijn er echter wat onregelmatigheden. Zo is de afstand tussen de letters *alef* en *bet* groter dan bij de andere letters en is niet duidelijk waar de serie precies ophoudt. Het alfabet wordt in ieder geval niet helemaal vol gemaakt.

In de afgelopen anderhalve eeuw zijn

ה	מִשָּׁא גִּינָה סֶפֶר חֲזוֹן נָחֻם הָאֱלֹקִשׁ:	1:1
ה	אֵל קִנְיָא וְנָקַם יְהוָה נָקָם יְהוָה וּבְעַל חֲמָה	1:2
ו	נָקַם יְהוָה לְצִדְקוֹ וְנוֹטָר הוּא לֹא יִכְבֹּד:	1:3
ה	יְהוָה אֱלֹהֵי אֲפִים יוֹגְדוֹל כָּח וְנָקָה לֹא יִנָּקָה	1:4
	יְהוָה בְּסוּפָהּ וּבְשַׁעֲרָהּ דָּרְפוּ וְעָנָן אֲבָק רָגְלֵי:	1:5
	לְעוֹרָה בָּיִם וַיִּבְשֻׁהוּ וְכָל-הַנְּהָרוֹת הִחְרִיב	1:6
	דָּלְלוּ בָשָׂן וּכְרָמָל וּפְרָח לְבָנוֹן אֲמָלָל:	1:7
	הָרִים רָעָשׁוּ מִמָּגֶן וְהַגְּבָעוֹת הִתְמַגְּגוּ:	
	וַתִּשָּׂא הָאָרֶץ מִפְּנֵי וַתִּבֹּל וְכָל-יֹשְׁבֵי כָה:	
	לִפְנֵי אֲעֲמוּ מִי יַעֲמֹד וּמִי יָקוּם בַּחֲרוֹן אַפּוֹ	
	וַתִּמְתָּ נִתְבָּה כְּאֵשׁ וְהַצִּירִים נִתְצָרוּ מִמָּוֶה:	
	טוֹב יְהוָה לְמַעַן בָּיִם צָרָה יִדְעַע חֲסִי בּוֹ:	

De acrosticha aan het begin van het boek Nahum: *anî JHWH* 'Ik ben de Here' en de letters *alef* tot en met *tet*. De betreffende letters aan het begin en eind van de regels zijn vergroot weergegeven. Aan het begin van de tweede versregel in v. 4 is een kleine, door de meeste uitleggers geaccepteerde tekstwijziging aangebracht.

tallose pogingen ondernomen om dit te verklaren. Daarbij werd nogal eens gesuggereerd dat de dichtelijke vermogens van de schrijver te kort schoten of dat bij de overlevering van de tekst de nodige fouten zijn gemaakt. Nu blijkt echter dat men niet goed genoeg naar de tekst zelf gekeken heeft. We moeten bij de eerste twee verzen niet alleen letten op de letters aan het begin van de versregels, maar ook op de slotletters. Wie de slotletters van de eerste vier regels naast elkaar zet, leest JHWH, de godsnaam! En combineer je dit met de beginletters na het opschrift, dan krijg je een in de Hebreeuwse bijbel zeer bekende uitdrukking: *anî JHWH* 'Ik ben de Here!' Je kunt het zien als een verborgen handtekening. Nahum schrijft zijn woorden namens God zelf. Zo'n acrostichon met letters aan begin en slot van de versregels was een bekende stijlfiguur in het Akkadisch, de taal van de Assyrische heersers. Ook op deze manier dient de schrijver hen dus van repliek.

Nu hebben we ook de sleutel voor het juiste verstaan van het alfabetische acrostichon. Dat begint met de *alef* in 1,3, na de godsnaam, en eindigt met de *tet* in 1,7 van het woord *tov*, 'goed', gevolgd door opnieuw de godsnaam. Het acrostichon telt dus als het ware af naar de regel die de kern is van de boodschap van de profeet: 'de Here is goed'.

Waardering voor Nahum

Het aan het begin genoemde negatieve oordeel over de profetie van Nahum is pas iets van de laatste honderd jaar. Vóór die tijd werd nooit getwijfeld aan zoiets als het theologisch gehalte van deze profetie. In de oude commentaren van bijvoorbeeld kerkvaders en mannen als Luther en Calvijn vinden we niets van enige terughoudendheid bij de uitleg. In tijden van onderdrukking door wrede despoten vond men veel troost in de

boodschap van Nahum dat ook de machtigste tegenstander van God ooit het veld zou moeten ruimen. Zo wordt het ook toegepast in het commentaar op Nahum gevonden in één van de grotten van Qumran, uit de eerste eeuw voor onze jaartelling. En wanneer we nog verder terug gaan kunnen we zelfs vaststellen dat Nahum een bron van inspiratie was voor latere profeten zoals Jeremia en de 'Tweede Jesaja'. Het (onder andere door Händels 'Messiah') zo bekende vers 'Hoe liefelijk zijn op de bergen de voeten van de vreugdebode, die vrede aankondigt' (Jesaja 52,7) is rechtstreeks ontleend aan Nahum 1,15. De profeet die troost mocht verkondigen aan het volk in ballingschap kondigt het einde van de Babylonische onderdrukking aan op dezelfde manier als Nahum dat eerder deed bij Babylons voorganger Assyrië. Andere voorbeelden van de invloed van Nahums woorden op volgende generaties zijn te vinden in de profetieën van Habakuk en Jeremia (met name Jeremia 30,7-15 en 46,2-12).

Men zal Nahum, die al zo vroeg de ondergang van het onverslaanbaar geachte Assyrië voorzag, beschouwd hebben als een schoolvoorbeeld van de ware profeet. Zijn voorzegging kwam immers uit, waarschijnlijk vele jaren nadat de onbekende schrijver zijn woorden aan het schrift toevertrouwde. En daarmee voldeed hij overduidelijk aan het in Deuteronomium 18:21-22 gestelde criterium voor de ware profetie. Zo werd deze theologisch belangwekkende en literair hoogstaande tekst een invloedrijk onderdeel van de profetische traditie van Israël. Wie deze snippet met verachting terzijde legt, zal latere 'grote' profeten minder goed begrijpen.

Literatuur:

K. Spronk en Nic. H. Ridderbos, *Worstelen met een wrekende God. De uitleg van de profetie van Nahum*, Kampen 1995 (een overzicht van de manier waarop het boek Nahum de loop der eeuwen is uitgelegd; en een postume uitgave van aantekeningen van prof. Ridderbos)

K. Spronk, *Nahum*, Kampen 1997 (in de nieuwe serie Historical Commentary on the Old Testament; volgend jaar zal er een bijgewerkte Nederlandse versie verschijnen in de serie Commentaar op het Oude Testament)